

Téma: *Az Österreichische Nationalbibliothekben őrzött corvinák részletes feltárása*

Helyszín: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek

Idő, időtartam: 2021. október 4 – december 3., 2 hónap

A kutatás az Österreichische Nationalbibliothekben őrzött, mintegy 40 corvina mélyfeltárására irányult. Része egy osztrák-magyar közös projektnek, amely az ÖNB és az Országos Széchényi Könyvtár együttműködésében zajlik. Egyben újabb állomása annak a hosszabb távú kutatási folyamatnak, melynek célja a fennmaradt corvinák részletes feldolgozása, s amelyet a magyar nemzeti könyvtár a 2000-es évek közepén indított el. Ennek keretében elkészült a müncheni Bayerische Staatsbibliothekban (2008), majd a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekben őrzött corvinák (2014) feltárása. A katalógusok és kísérőtanulmányok az OSZK *Supplementum Corvinianum* sorozatában jelentek meg idegen nyelven.¹ Újabb fontos állomás a jelenlegi bécsi projekt.

A mélyfeltárás azonban nem öncélú. A Corvina könyvtár modern kori feltárása körülbelül 150 éve zajlik, és nagyon messziről indult. Legelső, nagy feladata volt, hogy feltérképezze, hogy hol és mi maradt fenn Mátyás könyvtárából. Eleinte még az sem volt világos, hogy mik is a legnyilvánvalóbb jelei annak, hogy egy-egy kódex a királyi gyűjtemény része volt. A teljesnek mondható „jegyzék” a 20. század második felére készült el, Csapodi Csaba monográfiája, a *The Corvinian Library. History and Stock* (Bp., 1973) tekinthető a konvencionális határkönek. Az így kapott jegyzék azonban valóban listaszerű, s bár igen fontos elsődleges adatokat tartalmaz a kódexekről, részletekbe nem bocsátkozik, magát a kódexet nem „nyitja ki”, s az lényegében feltáratlan marad. A kötetek ugyanis számos olyan jegyet viselnek – fizikai és tartalmi értelemben egyaránt –, amelyek gondos megfigyelésnek és összehasonlító elemzésnek köszönhetően kohéziót teremthetnek a királyi könyvtár

¹ *Die acht Münchener Handschriften aus dem Besitz von König Matthias Corvinus*, hg. Claudia Fabian, Edina Zsupán (Supplementum Corvinianum 1.), Bp., OSZK, 2008; *Corvina Augusta. Die Handschriften des Königs Matthias Corvinus in der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel*, hg. Edina Zsupán unter Mitarbeit von Christian Heitzmann (Supplementum Corvinianum 3.), Bp., OSZK, 2014.

fennmaradt kötetei között, s alapvető információkat szolgáltat a legfontosabb kérdésekhez: mikor és hogyan jött létre a könyvtár, hogyan fejlődött, mi készült Budán, mit hoztak Itáliából stb. Azért is „szorulunk” erre a munkamódszerre, mert a Corvina könyvtár még a magyar középkoron belül is az extrém módon forráshiányos jelenségek közé tartozik. Az OSZK által indított mélyfeltárás éppen ezen belső, rejtett összefüggésrendszer feltárását célozza meg. Az elmúlt évek ilyen jellegű kutatásait összegezte, s azokból épült a nemzeti könyvtár 2018/19-es corvinakiállítása, *A Corvina könyvtár budai műhelye*.² A kiállítás éppen az említett mélyfeltárások és a kirajzolódó belső hálózat alapján – újrarájzolta a könyvtár genezisé, számos, régóta öröklődő tévedést kiküszöbölt, s részletekbe menően, újszerűen mutatta be a kódexek beszerzésének, készítésének folyamatát.

Az már most is jól látható, hogy a bécsi corvinák feldolgozása túlmutat önmagán. Közismert, hogy a bécsi gyűjtemények a magyar középkor írott – és nem csak – emlékeinek legfontosabb őrzőhelyei. A mintegy 5000 fennmaradt középkori magyar kódexnek nagyon jelentős része az ÖNB-ben található. Igaz ez a későközépkori, humanista kódexanyagra is. Így a 40 corvina nem elszigetelt egységként, hanem saját, tágabb kontextusában található meg ott, hiszen velük együtt őrzik Vitéz János, Handó György, Nagylucsei Orbán és mások kéziratait, amelyek semmiben sem különböznek a Corvina könyvtár bizonyos rétegeitől, amennyiben azok is itáliai – többnyire firenzei – humanista díszkéziratok, s amennyiben éppen e gyűjtemények bizonyos részei kerültek át a királyi könyvtárba is. A kutatható, a Corvinára is vonatkoztatható, s az említett összefüggésrendszer feltárását segítő forrásbázis Bécsben így rendkívül kibővül. Ebből fakad a kutatás egy újabb, nagyon jelentős hozadéka, hogy éppen ezen széles forrásbázis alapján olyan bécsi kódexek esetében is felmerül, s fokozatosan bizonyíthatóvá válik, hogy valaha a Corvina könyvtár részét képezték, amelyek nem kaptak sem Mátyás-címert, sem pedig corvinakötést.³

² A kiállítás katalógusa: „Az ország díszére.” *A Corvina könyvtár budai műhelye*, szerk. Zsupán Edina, Bp., OSZK, 2020.

³ Fontos megjegyeznünk, hogy éppen a corvinakiállításon mutattuk be legelőször, hogy a Corvina könyvtárként ismert királyi díszkönyvtár Mátyás uralkodásának csupán a legutolsó éveiben, az 1480-as évek legvégén, Bécs és Bécsújhely elfoglalása után jött létre tudatos szándék alapján és egységes koncepció jegyében. Minden bizonnyal jelentős állományrészek vártak arra, hogy belefessék a címet, és ellássák őket egységes kötéssel, ám Mátyás korai halála drasztikusan vetett véget ennek az ígéretes folyamatnak. Számos olyan corvina lehet tehát, amelyek nem rendelkeznek nyilvánvaló corvina-ismertetőjegyekkel. Néhány kódex esetében másodlagos eszközök – levelezés, közös proveniencia, közös használók stb. – segítségével bizonyítható a corvina-volt. A bécsi kontextus éppen ezt a másodlagos érvrendszert segíti és bővíti. Lásd mindehhez az előző jegyzetben megadott katalógust, valamint: Zsupán Edina, *A Corvina könyvtár budai műhelye. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállításának eredményei*. Századok 153 (2019), 997–1036.

Az ösztöndíj során, amely szorosan kapcsolódott 2019-es Klebelsberg-ösztöndíjamnak, annak közvetlen folytatása volt, a bécsi corvinák részletes kódexleírásain dolgoztam a bécsi kollégákkal szoros együttműködésben. Ezúttal a kódexek szövegére fókuszáltam, szövegkritikai jellegzetességeiket tártam fel paleográfiai szempontokat is szem előtt tartva, s próbáltam következtetéseket levonni keletkezésük ezzel összefüggő körülményeire és korai történetükre. Mindez abban is segített, hogy a Corvina könyvtár teljes szövetébe ágyazzam az egyes köteteket, tovább bővítve a királyi könyvtárról általánosan megfogalmazható ismereteinket.

Az említett kontextusba ágyazottságnak, a magyar kódexek – nem csak corvinák – nagyszámú jelenlétének és a komparatív vizsgálatoknak köszönhetően a téma messze kitágult, új utakat nyitva mind a Vitéz János-, mind pedig a Janus Pannonius-filológia terén, egyben pedig – miként említettük – új, lehetséges corvinákra mutatva rá.

Az eredeti kódexek jelenléte, a bécsi könyvtárak kínálta szakirodalmi lehetőségek, valamint az osztrák kollégákkal folytatott folyamatos szakmai konzultációk rendkívüli mértékben előmozdították a kutatást.

A kint töltött idő alatt szervezésemben sor került egy nagy sikerű osztrák-magyar tudományos konferenciára is a tárgyban a téma legkiválóbb ismerőinek részvételével. A konferenciának a bécsi Collegium Hungaricum adott helyet. (Az esemény plakátját lásd mellékelve.) Az elhangzott előadásokat tanulmánykötetben fogjuk közzétenni.

Ugyanakkor valódi együttműködést sikerült kialakítanom és ápolnom az Österreichische Nationalbibliothek, az Österreichische Akademie der Wissenschaften és az Universität Wien Institut für Kunstgeschichte munkatársaival, kutatóival. Mindez rendkívül kedvező körülményeket teremtett e komplex tárgy lehető legteljesebb feldolgozásához, s további, jövőbeli együttműködéseket ígér Ausztria és Magyarország között. Kiemelendő, hogy az Österreichische Nationalbibliothek éppen ezen projekt hatására és érdekében digitalizáltatta valamennyi corvináját, és tette azt hozzáférhetővé a világhálón, valamint más magyar vonatkozású középkori anyagok felé is kiemelt figyelemmel fordul.

Példák konkrét eredményekre

Az alábbiakban néhány konkrét kódex példáján mutatom be az elért eredményeket. Az itt tárgyalt kódexek mindegyike a Corvina könyvtárnak egy olyan rétegéből származik, amely nem kifejezetten Mátyás számára készült köteteket foglal magába. Ezeknek a korai, jórészt a 15. század közepén készült itáliai kódexenek a legtöbb esetben korábbi magyar tulajdonosaik is voltak, ami jól mutatja a 15. századi hazai elitkultúra itáliai orientációját.

Cod. 23 Plutarchos: *Párhuzamos életrajzok* latin fordításban

A kódex corvinaidentitása nagyon vitatott volt, kutatásaim során sikerült bizonyítanom, hogy a kötet kétségtelenül járt Budán, és megfordult a Corvina könyvtárban. A kódex problematikáját részletesen bemutattam a 2021 novemberében tartott bécsi workshopon. Az előadás szövegét lásd mellékelve.

Cod. 218

Georgius Trapezuntius: *Theodoros Gaza ellen Aristotelés Problémáinak ferdítésére*

John Monfasani kutatásai szerint ez a kódex volt a Beatrix királyné nagyapja, Aragóniai Alfonz nápolyi király számára készült dedikációs példány. Mátyás címere alatt a címlapon valóban az Aragóniai-címer rejtőzik. Nem kizárt tehát, hogy a kézirat Beatrixnak és családjának köszönhetően került Magyarországra.

Érdekes módon azonban a kötet tartalmát tekintve ettől függetlenül is illeszkedik a 15. század derekán, Vitéz János nyomán formálódó magyar elitkultúrához. A tudós főpap műveltségét nagyon határozottan szötte át az új szellemi áramlat, a reneszánsz és a humanizmus. Ha maga nem is járt Itáliában, kapcsolatai révén folyamatosan tájékozódott a szellemi újdonságokról, s könyvtárába megpróbálta beszerezni a korszak által legfontosabbnak tartott szerzőket.

Közéjük tartoztak az Itáliában tevékenykedő görög humanista, Georgius Trapezuntius művei is. Trapezuntius mint tanár, nyelvtanár, író és fordító működött. Nyelvtana, retorikája, logikája alapvetővé vált a rákövetkező generációk számára. A 16. századi észak-európai humanisták legnépszerűbb tankönyvei voltak. Vitéz könyvtárában megvolt Trapezuntiusnak az a különleges műve, amelyben a görög humanista Aristotelés elsőbbségét próbálta bizonyítani Platónnal szemben. De megtaláljuk Vitéz köreiből Grammatikáját, Rétorikáját és Ptolemaios-fordítását is. Mind a négy említett kódex később a királyi könyvtárba került. Ha a bécsi corvina valóban Nápolyból érkezett, a királyi gyűjteményben tekintélyes Trapezuntius-

korpuszhoz csatlakozhatott. (Trapezuntius *Logikájáról*, mely szintén a bécsi corvinák között található, lásd alább.)

Protectio

Georgius Trapezuntius úttörő szerepet játszott a görög irodalom latinra való átültetésében is, s e tevékenységéből fakadóan nagyon tudatosan foglalkozott a fordítás mikéntjével, fordításelméleti kérdésekkel. A Cod. 218 jelzetű bécsi corvinában található munkája ebbe a tárgykörbe tartozik.

A corvina Georgius Trapezuntius invektíváját tartalmazza egy másik, Itáliában működő görög tudós, Theodoros Gaza Aristotelés *Problémáiról* készített latin fordítása ellen Trapezuntius saját scriptorának, Theodricus Buchincknak másolatában. (A mű bevett címe: *Adversus Theodorum Gazam in perversionem Problematum Aristotelis*, azaz *Theodoros Gaza ellen Aristotelés Problémáinak ferdítésére*, de *Protectió*ként is szokták emlegetni.⁴) Létrejöttét elsősorban Trapezuntius személyes sértettsége indukálta, de valódi alapját Trapezuntius Gazától eltérő fordítási elvei képezték. A két görög humanista egymás riválisa volt a pápai udvarnál, s riválisként versengtek Bessarion bíboros kegyeiért is⁵. V. Miklós pápa először Trapezuntius bízta meg a *Problemata* fordításával, ám kettejük konfliktusa miatt Trapezuntius nem fejezte be azt. Erre a pápa megbízta Theodoros Gazát is ugyanezzel a munkával. Trapezuntius 1452-ben fejezhette be a fordítást, ám csak 1454-ben tette közzé.⁶ Gaza fordítása 1453/54-re datálható.⁷

⁴ Az invektíva részletes elemzését John Monfasani végezte el, s a probléma ismertetését mi is elsősorban az ő tanulmánya alapján adjuk: John MONFASANI, *George of Trebizond's critique of Theodore Gaza's Translation of the Aristotelian Problemata*, in: Pieter DE LEEMANS – Michèle GOYENS (eds.), *Aristotle's Problemata in Different Times and Tongues*, Leuven, 2006, 275–294. Első kiadás: *Comparationes philosophorum Aristotelis et Platonis a Georgio Trapezuntio viro clarissimo, per Iacobum Pentium de Lauco in Venetiis, 1523*. A szöveg újabb teljes kiadása: Ludwig MOHLER, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann I-III*. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte 20: *Darstellung*; 22: *Bessarionis in Calumniatore Platonis Libri IV*; 24: *Aus Bessarions Gelehrtenkreis*), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1923, 1927, 1942; reprint Aalen: Scientia Verlag – Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1967, III., 274–342. A szöveg új kiadása: *Vindictio Aristotelis: Two Works of George of Trebizond in the Plato-Aristotle Controversy of the Fifteenth Century – Protectio Problematum Aristotelis, Comparatio Philosophorum Platonis et Aristotelis*, ed. and. transl. by John MONFASANI (Medieval & Renaissance Texts & Studies), Temple: ACMRA Press, 2021.

⁵ Trapezuntius és Bessarion kapcsolatához lásd: Christine ABENSTEIN, „*Penitus me destruxisti ...*” *Das Verhältnis Georgs von Trapezunt zu Kardinal Bessarion vor dem Hintergrund seiner Basilius-Übersetzung*, in: Claudia Märkl et al. (eds.), „*Inter graecos latinissimus, inter latinos graecissimus*.” Bessarion zwischen den Kulturen, Berlin, Boston 2014, 301–346, főként 321–324.

⁶ A fordítás datálásához lásd John MONFASANI, *George of Trebizond: A Biography and a Study of His Rhetoric and Logic*, Leiden, E. J. Brill, 1976, 74–75.; John MONFASANI, *Collectanea Trapezuntiana: Texts, Documents, and Bibliographies of George of Trebizond* (Medieval & Renaissance Texts & Studies 25; Renaissance Texts Series 8), Binghamton, New York, Medieval & Renaissance Texts & Studies, 1984, 707–709. A publikálás dátumához lásd: *Collectanea Trapezuntiana*, 640.

⁷ Monfasani, George of Trebizond ... 1976, 150., 79. j.

A kódex datálása

A *Protectio* létrejöttének pontos datálását a kódexek szövegkritikai vizsgálata tette lehetővé, amelyet Mohler és Monfasani végzett el.⁸ Mohler kiadása alapján megállapítható (1942, 274–342), hogy Cod. 218 szövege egy olyan variáns, amely valószínűleg közelebb áll az archetípushoz, mint a kiadás alapjául szolgáló két – 16. századi – szöveg (Milano, Biblioteca Ambrosiana, Cod. Lat. G 290 = G szigla; Città del Vaticano, BAV, Vaz.lat.3383 = B szigla). Az archetípus – vagy ahhoz nagyon közel álló egykorú másolat – a római Biblioteca Casanatensében őrzött, Ms. 77-es jelzetű kódex, amelyet szintén Trapezuntius saját scriptora, Theodericus Buchinck másolt, méghozzá 1456-ban, miként ezt az általa a kódexbe bejegyzett dátum elárulja (Monfasani 1976, 165.). Miután Buchinck elkészült a másolattal, szignálta és datálta azt, Trapezuntius három további szakasz hozzátoldására kérte őt. Az utolsó betoldásban Buchinck véletlenül kihagyott egy szót („futurum”), amelyet Trapezuntius később maga írt be. (Mohler kiadásában a kérdéses szakasz: 341., 1–9. sor „quae tamen ...” × „... non erubescor”). A *Protectio* többi kéziratában – miként Cod. 218-ban is – ezek a szakaszok már integrálódtak a szövegbe. Mindez azt mutatja, hogy Casanatense 77 valóban az archetípus, vagy egy hozzá nagyon közel álló példány lehetett. Egyben azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a *Protectio* végleges szövege csupán 1456-ban készült el. Éppen ezért 1456 terminus post quem-ként szolgál a végleges szöveg tradíciója számára, köztük Cod. 218 számára is (vö.: Monfasani 1976, 165). Az ugyancsak Buchinck által készült Cod. 218 tehát a szerző közelében keletkezett másolat, amelynek szövege közel állhatott az archetípushoz. Cod. 218 tehát nem csak abban az értelemben fontos kézirat, hogy eredetileg a nápolyi király számára készült, hanem abban is, hogy jó szöveget tartalmaz.

Mivel pedig tudjuk azt, hogy Theodericus Buchinck 1458-ban halt meg, a bécsi kódex datálása két évre szűkíthető, 1456 és 1458 közé.

Szöveg

Cod. 218 szövegében két üresen hagyott szakasz van, amely azonban nem valódi lakúna (szöveghiány), hanem Aristotelés Problematájából vett szöveghelyadatok számára fenntartott hely. Ezeket azonban később már nem töltötték ki, illetőleg kitörtölték:

1. F. 49r: lakúnak G-ben és B-ben is. Mohler konjektúrája: „Et in <XXXVII. Part. IV.>” (Mohler 1942, 313: 28.2)
2. F. 63v: a kitörtölt szöveg Mohler kiadásában: „quam ipse in XXVII. perverse posuit”

⁸ Monfasani, George of Trebizond ... 1976, 163–165.; Collectanea Trapezuntiana, 411–421.

A szöveg fejezetbeosztása Cod. 218-ban más, mint Mohler kiadásában (1942), bár a szöveg vége felé a fejezetbeosztás már nagyjából egybeesik.

I. (7r) = Mohler 3.3 – II. (8v) = Mohler 3.5 – III. (10r) = Mohler 4.1 – IIII. (17r) = Mohler 7.2 – V. (20v) = Mohler 8.1 – VI. (24r) = Mohler 10.2 – VII. (27v) = Mohler 11.1 – VIII. (28v) = Mohler 11.2 – VIIII. (29v) = Mohler 12.1 – X. (30v) = Mohler 13.2 – XI. (31r) = Mohler 14.1 – XII. (31v) = Mohler 15.1 – XIII. (32v) = Mohler 16.1 – XIIIII. (34r) = Mohler 17.1 – XV. (36v) = Mohler 18.1 – XVI. (40v) = Mohler 19.1 – XVII. (41v) = Mohler 20.1 – XVIII. (42r) = Mohler 21.1 – XVIIIII. (42v) = Mohler 22.1 – XX. (43v) = Mohler 23.1 – XXI. (44v) = Mohler 24.1 – XXII. (45r) = Mohler 25.1 – XXIII. (46r) = Mohler 26.1 – XXIIIII. (46v) = Mohler 27.1 – XXV. (48v) = Mohler 28.2 – XXVI. (51r) = Mohler 29.1 – XXVII. (55r) = Mohler 30.5 – XXVIII. (56v) = Mohler 31.1 – XXVIIIII. (62r) = Mohler 32.2 – XXX. (63v) = Mohler 33.2 – XXXI (68r) = Mohler 34.1 – XXXII (71r) = Mohler 35.1 – XXXIII. (80r) = Mohler 36.1 – XXXIIIII. (83v) – XXXV. (85v) = Mohler 38.1

Cod. 2485

Georgius Trapezuntius, *Isagoge Dialectica*

Trapezuntius *Logikája* szintén fellelhető volt a Corvina könyvtárban, s ugyancsak egy 15. század közepéről származó másolatban jutott el Magyarországra: a kódex az 1460-as években, Firenzében készült. Szövege – Cod. 218-éhoz hasonlóan – ismét nagyon jó minőségű. Egyike ugyanis annak a két kéziratnak az *Isagoge* számos fennmaradt kézirta közül, amely a mű eredeti címét viseli, azaz azt a címet, amelyet maga Trapezuntius fogalmazott. Emellett helyesen található meg benne Pietro Gambacorta neve is, akinek a szerző művét dedikálta.

Az *Isagogé* 1439/40-ben keletkezett Bagnóban, ahol a pisai Gambacorta családnál Trapezuntius 1438 és 1440 között házitánítóskodott. Bagnóból a szerző a frissen elkészült művel egyenesen Firenzébe ment, ahol éppen zajlott a ferrara-firenzei zsinat. Firenzében Trapezuntius további három évet tartózkodott. Az *Isagogé* itt kezdett el terjedni, itt készültek legelső másolatai. E korai firenzei másolatok még szükségszerűen közel álltak az eredeti szerzői tisztázathoz, az archetípushoz. Az 1460-as években, Firenzében másolt bécsi kódex is ezek leszármazottja lehet, hasonlóképpen jó, értékes szöveggel.

A kódex valószínűleg valamelyik magyar humanista főpap könyvtárából került a királyi könyvtárba, s gyarapította az ott összegyűlő. jelentős számú Trapezuntius-állományt.

Cod. 259

Aeneas Gazaeus: *Theophrasus*

Lactantius: *Epitome institutionum divinarum*

E küllemében szerény kódex különleges értékekkel bír. Nekünk, magyaroknak talán legfontosabb jellegzetessége – amire jelen kutatásunk mutatott rá –, hogy valószínűleg Janus Pannonius kódexéről van szó. De nagyon fontos információkat árul el a híres reneszánsz pedagógus, Guarino Veronese ferrarai iskolájának életéről is. (Miként közismert, Janus Pannonius maga is ott tanult.) Ez a kódex ugyanis diákok műve, aki tanáruk, Guarino kódexe alapján véglegesítették a kéziratot. Minden bizonnyal eredetileg a ciprusi eredetű Podocatharo család számára készült, akik közül többen tanultak Guarinónál, s akikkel Janus baráti kapcsolatokat ápolt. E kódex s a körébe vonható számos kézirat kiváló bizonyítékát adja ennek a barátságnak, s fényt vet a barátság ismeretlen részleteire is.

Ám a kódex önmagában is értékes. Korai változata lehet annak a fordításnak, amelyet Ambrogio Traversari készített Firenzében a 6. századi szerző, Aeneas Gazaeus művéről, s így információkat szolgáltat a fordítás mind ez idáig tisztázatlan keletkezési folyamatához. Egyben rámutat Traversari és Guarino Veronese kapcsolatára, mindkettejük közös érdeklődésére Lactantius iránt. Traversari és Guarino az 1410-es években Firenzében közösen dolgozott az egyházatya *Institutiones Divinae* c. művének egy másolatán. A kézirat tehát általában is fontos részleteket árul el az itáliai humanizmus korai korszakáról.

A kódex keletkezése

A kódex eredeti rétege minden valószínűség szerint Ferrarában, Guarino Veronese környezetében készült, míg a kiegészítésként behelyezett ívfüzet (ff. 21–22) írása és anyaga Magyarország vagy magyar származású tulajdonos felé mutat.

A ferrarai eredetet elsősorban a kolofón információi sugallják, amelyben mind a másoló, mind pedig az emendátor és segítője megnevezi magát, sőt azt is közlik, hogy az emendálást Guarino Veronese saját példánya alapján végezték. A másoló, Henricus de Brugis valószínűleg nem porfesszionális scriptor, hanem Guarino iskolájának egy németalföldi diákja

volt⁹, miként az emendátor, Carolus Podocatharus és segítőtársa, Georgius Boemus is (vö.: *Epistolario di Guarino Veronese*, III, 512). Sabbadini szerint a kódex egyenesen Guarino számára készült (*Epistolario di Guarino Veronese*, u.o.), ám ez nem bizonyítható. Bizonyos azonban, hogy a kötet egy ideig a ciprusi származású Podocatharo család birtokában volt, miként ezt az utolsó levélen található, zöld tintás bejegyzés is tanúsítja: *Podocatharorum domus*. Az is nagyon valószínű, hogy egyenesen nekik készült. Ismeretes, hogy mind Vitéz János, mind pedig Janus Pannonius közeli kapcsolatban volt a Podocatharo családdal, melynek néhány tagja Janusszal körülbelül egy időben tanult Ferrarában. Janus azt írja 1450. december 8-án egy levelében, hogy Filippo Podocatharóval együtt mindketten jól vannak. Filippo Magyarországon, Vitéz János környezetében is megfordult.¹⁰

A kódex szövege

A kódex az Aeneas Gzaeus-szövegnek csupán alig több mint az első felét tartalmazza. Az eredeti réteget képező szöveg (1r–20v) az alábbi résznél szakad meg: ... *ex parte mutilati homini partem lapidibus obrui precipit* ..., míg a kiegészítés (21r–22v) további három oldallal bővíti a tartalmat: ... *eo qui per impatientiam coitus uxoris purgacionem haud expectarit* ... × ... *Sed sane mirandum si omnia invaserit; Explicit Egyptus Alexandrinus*. A bécsi kódex szövege jelentősen eltér attól a variánstól, amely valószínűleg a Traversari-fordítás végleges változata volt, később a textus receptusszá vált, s a kiadások alapját is képezte.¹¹ Nem csupán lexikális és szórendi különbségek figyelhetők meg, hanem a mű általában véve szűkszavúbb, kevesebb jelző található benne, bizonyos mondatrészek hiányoznak a véglegesnek tekintett változathoz képest. A bécsi kódex valószínűleg egy olyan – korai – változatot tartalmaz, amelyet Traversari később még jelentősen átdolgozott (erről lásd korábban). Mivel a kódex minden bizonnyal Ferrarában, Guarino Veronese köreiben készült, ez a korai változat jelen lehetett Ferrarában, s nem csupán a mintapéldány, hanem Guarino saját példánya is ezt a szövegvariánst tartalmazhatta. Carolus Podocatharus és Georgius Boemus ugyanis Guarino példánya alapján javította az elkészült másolatot (vö.: kolofón, f. 40r).

⁹ Vö.: *Epistolario di Guarino Veronese*, raccolto, illustrato, da Remigio SABBADINI, 3 vols (Venezia, 1915/19; reprint: Torino, 1967), III, 512; Jozef IJSEWIJN, *The Coming of Humanism to the Low Countries*, 193–301, in: *Itinerarium Italicum – The Profile of the Italian Renaissance in the Mirrors of its European Transformations*. Dedicated to P.O. Kristeller on the occasion of his 70, ed by Heiko A. OBERMAN with Thomas A. BRADY, Jr., Leiden, E.J. Brill 1975, 213, 286 = Jozef IJSEWIJN, *Humanism in the Low Countries*. A Collection of Studies Selected and Edited by Gilbert TOURNOY (Supplementa Humanistica Lovaniensia XL), Leuven University Press 2015, 96, 169).

¹⁰ Mindehhez lásd átfogó szakirodalommal: *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*. Kiállítási katalógus, szerk. FÖLDESI Ferenc, Budapest, OSZK, 2008.

¹¹ Lásd pl. Firenze, BML, Plut.54.20; kiadások: Venetiis 1513, Basileae 1516 (Beatus Rhenanus).

A kódex szövege több helyen jelez lakúnát, ám tényleges lakúna csupán két helyen található (12r, 19r). Ezzel szemben f. 12v-n az üresen hagyott hely csak azt jelzi, hogy zavar támadt abban, hogy éppen ki beszél – *az ista omnino omnia* már Theophrastosé, az *Atque his* pedig újra Euxitheosé –, míg f. 13v-n Theophratos nevének jelzése hiányzik. A maradék két helyen (ff. 14v, 18v) pedig egyáltalán nincs szöveghiány.

A kiegészítés (21r–22v) ugyanezt a szövegvariáns tartalmazhatja, hiszen minden bizonnyal a fennmaradt, ám eredeti formájában a kódexbe be nem illesztett szövegmaradványról másolták. Ezt támasztják alá a szöveg fent jelzett jellegzetességei (lexikai, szórendi eltérések, rövidség). A másolat minősége azonban jóval gyengébb, mint az eredeti rétegé, ami a – minden bizonnyal nem professzionális – scriptor gyakorlatlanságára utalhat. A mintapéldány feltehetőleg eleve nem túl jó minősége mellett elírások (*principia principio* helyett), rövidítésjelek elhagyása („*immortalitis*”/”*immortalitem*” valószínűleg „*immortalitatis*”/”*immortalitatem*” helyett), problematikus központosítás nehezíti a megértést.